

УДК 343.23

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.126>

ВІДМЕЖУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВІД СУМІЖНИХ СКЛАДІВ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ: ПИТАННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ¹

Малетова О.С.,

доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри кримінально-правових дисциплін
та судочинства,
Сумський державний університет
ORCID: 0000-0002-2288-1393
e-mail: o.bondarenko@jur.sumdu.edu.ua

Глуценко А.О.,

студентка 3 курсу
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0009-0009-5189-2364
e-mail: anastasiya_gl@ukr.net

Малетова О.С., Глуценко А.О. Відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень: питання теорії та практики.

Дослідження присвячено комплексному теоретико-правовому аналізу проблематики відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень у контексті забезпечення національної безпеки України. Актуальність теми зумовлена необхідністю чіткої кримінально-правової кваліфікації колабораційної діяльності в умовах збройної агресії та важливістю розмежування цього складу злочину від суміжних правопорушень для ефективної правозастосовчої практики.

У роботі здійснено ґрунтовний аналіз нормативно-правового регулювання відповідальності за колабораційну діяльність та встановлено специфічні ознаки цього складу злочину. Особливу увагу приділено компаративному дослідженню об'єктивних та суб'єктивних ознак складів злочинів, передбачених статтями 111, 111-1, 111-2, 436, 436-2 КК України.

На підставі системного аналізу визначено ключові критерії відмежування колабораційної діяльності від державної зради, пособництва державі-агресору та пропаганди війни. Встановлено, що основними диференціюючими ознаками виступають: специфіка суб'єктного складу, територіальна ознака, характер переданих матеріальних ресурсів, наявність публічності у діяннях, спрямованість умислу та мета діяльності.

Детально досліджено особливості об'єктивної сторони колабораційної діяльності в контексті публічності дій, передачі матеріальних ресурсів та здійснення інформаційної діяльності. Визначено специфіку суб'єктного складу досліджуваних кримінальних правопорушень та встановлено особливості їх територіальної прив'язки.

У роботі розкрито проблематику розмежування колабораційної діяльності у формі передачі матеріальних ресурсів та пособництва державі-агресору з урахуванням наявності або відсутності правомочностей володіння щодо переданих матеріальних ресурсів у суб'єкта злочину. Встановлено особливості кваліфікації політичної та інформаційної колабораційної діяльності.

Обґрунтовано необхідність комплексного підходу до відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів злочинів, що враховує всі елементи складу кримінального правопорушення та потребує системного тлумачення кримінально-правових норм у їх взаємозв'язку.

Ключові слова: колабораційна діяльність, державна зрада, пособництво державі-агресору, національна безпека, кримінально-правова кваліфікація.

Maletova O.S., Hlushchenko A.O. Distinguishing collaboration activities from related criminal offences: issues of theory and practice.

The study provides a comprehensive theoretical and legal analysis of the issue of distinguishing

¹ Робота виконана в рамках проекту «Корупція в умовах воєнного стану та післявоєнної відбудови: оптимальна модель протидії» (номер державної реєстрації 0124U000556).

collaborative activities from related criminal offences within the context of safeguarding Ukraine's national security. The relevance of this topic is driven by the necessity for precise criminal law classification of collaborationist activities under conditions of armed aggression and the importance of differentiating this offence from related criminal acts to enhance the effectiveness of legal enforcement.

This work conducts an in-depth analysis of the regulatory framework governing responsibility for collaborative activities, identifying specific characteristics of this type of offence. Special attention is devoted to a comparative examination of the objective and subjective elements of crimes defined in Articles 111, 111-1, 111-2, 436, and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine.

Through systematic analysis, key criteria are identified to distinguish collaboration from acts of state treason, assistance to an aggressor state, and war propaganda. The primary differentiating features include the specifics of the subject composition, territorial scope, the nature of transferred material resources, the public nature of actions, the intent direction, and the purpose of the activities.

The study examines the objective aspects of collaboration, including the public nature of actions, the transfer of material resources, and informational activities. It also defines the subject composition of the examined criminal offences and their territorial attachment.

Issues surrounding the differentiation of collaborative activities in the form of material resource transfer and assistance to an aggressor state are explored, particularly in terms of ownership rights over transferred resources. The distinctive qualifications of political and informational collaboration are outlined.

A holistic approach to distinguishing collaborationist activities from related offences is substantiated, requiring a systematic interpretation of criminal law norms in connection with all elements of a criminal offence.

Key words: collaborative activities, state treason, assistance to an aggressor state, national security, criminal law classification.

Постановка проблеми. Національна безпека держави є фундаментальною основою її суверенітету та територіальної цілісності, особливо в умовах воєнного стану, коли зовнішні загрози набувають максимальної гостроти та потребують мобілізації всіх наявних ресурсів для їх подолання. Серед численних викликів, що постають перед державою у кризовий період, особливе місце посідає феномен колабораціонізму – явища, яке підриває основи національної безпеки зсередини та створює сприятливий ґрунт

для реалізації ворожих намірів агресора.

Стан опрацювання. Питання протидії колабораційній діяльності було предметом наукової інтересу багатьох вчених, наприклад: В. Вайди, Л. Кулика, Є. Письменського., О. Гончаренка, І. Берднік, М. Головка та інших. Водночас, особливості розмежування колабораційної діяльності від суміжних складів правопорушень досі лишається малодослідженим та дуже актуальним питанням.

Метою статті є аналіз розмежування колабораційної діяльності від суміжних складів правопорушень у чинному законодавстві та їх застосування у судовій практиці.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку з ескалацією російсько-українського збройного конфлікту та через повномасштабне вторгнення російської федерації на територію України питання колабораціонізму набуває особливого значення в контексті додаткового захисту національної безпеки. Злочинні дії, спрямовані проти основ державності, мають значний дестабілізуючий вплив на суспільство та потребують наукового аналізу з метою протидії та мінімізації ризиків повторення таких явищ у майбутньому.

Пропонуємо розпочати з визначення поняття колабораціонізму задля розуміння його сутності та розмежування з суміжними складами злочинів у подальшому. Виходячи з пояснювальної записки до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» можна дійти висновку, що колабораціонізм, як явище негативно впливає на національну безпеку України та становить безпосередню загрозу державному суверенітету, конституційному ладу, територіальній цілісності, та іншим національним інтересам держави, відповідно вчинення таких дій є підставою для застосування заходів юридичної відповідальності [1].

У науковому дискурсі термін «колабораціонізм» (від французького «collaboration» – співпраця, співробітництво) визначається як свідомо, добровільна та цілеспрямована співпраця з ворожою стороною, що здійснюється в інтересах супротивника та на шкоду власній державі та її союзникам [2].

У контексті кримінально-правової кваліфікації, відповідно до статті 111-1 Кримінального кодексу України (далі – КК України) [3], колабораційна діяльність структурно охоплює сім основних складів кримінальних правопорушень та один кваліфікований склад, що стосується частин 5-7 зазначеної статті, а також містить примітку.

Детальний юридичний аналіз складу цього кримінального правопорушення дозволяє виокремити наступні форми колабораційної діяльності:

1) публічне заперечення громадянином України факту збройної агресії проти України;

2) добровільне обіймання громадянином України посади, що не передбачає виконання організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;

3) здійснення передачі матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням;

4) добровільне зайняття громадянином України посади в незаконних органах влади, пов'язаної з виконанням організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських функцій;

5) організація та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності у взаємодії з державою-агресором;

6) добровільне обіймання громадянином України посади в неправомірно створених судових або правоохоронних органах [3].

Основним об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених статтею 111-1 Кримінального кодексу України, є основи національної безпеки України. Такі злочини становлять підвищену суспільну небезпеку, оскільки безпосередньо впливають на захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності та конституційного ладу.

У контексті диспозицій статті 111-1 КК України, держава-агресор визначається як країна,

що першою застосовує збройну силу проти іншої держави, вчиняючи акт агресії. Важливо зазначити, що статус держави-агресора може бути присвоєний як одній країні, так і групі держав, об'єднаних військовими угодами. Наразі законодавчо статус держави-агресора закріплено за Російською Федерацією, що підтверджено наступними нормативно-правовими актами: Постановою Верховної Ради України від 27.01.2015 № 129-VIII, Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» від 24.02.2022 № 64/2022, та Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX.

Законодавець диференційовано підходить до визначення суб'єкта в різних складах правопорушень статті 111-1 КК України. У більшості випадків суб'єктом може бути виключно громадянин України, але в окремих складах обмеження щодо громадянства відсутні. Суб'єктивна сторона характеризується наявністю прямого або непрямого умислу [4].

Критично важливим є чітке розмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень для забезпечення законності та справедливості у кримінальному провадженні. Основними критеріями такого розмежування виступають: об'єкт злочинного посягання, об'єктивна сторона та характеристики суб'єкта. Особливої уваги заслуговує розмежування колабораційної діяльності та державної зради за наступними ознаками (рис. 1)

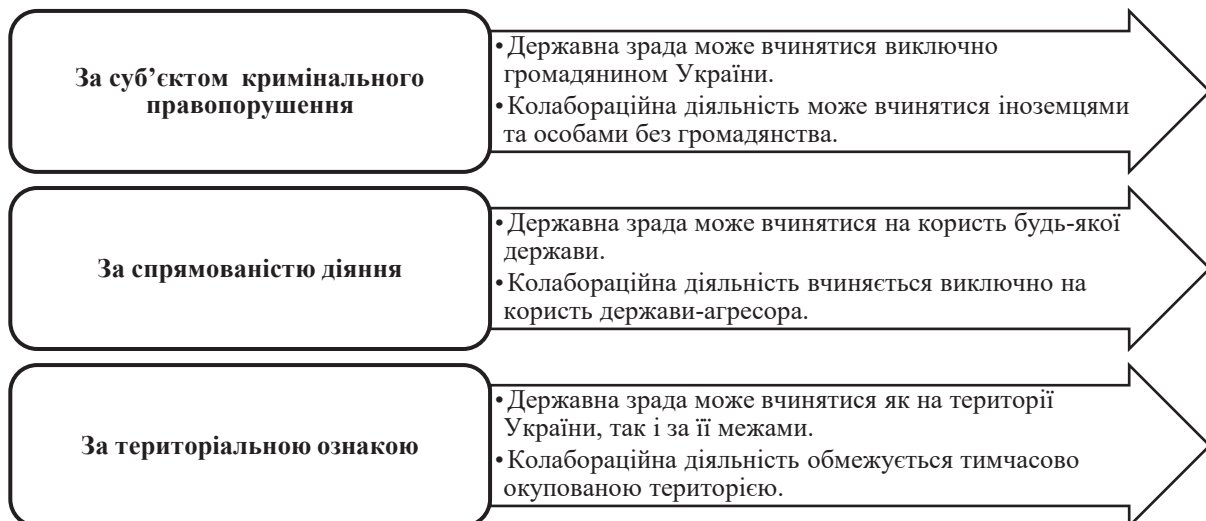

Рис. 1. Підстави розмежування колабораційної діяльності та державної зради, розроблено авторами на підставі [5, с. 16-17].

Законодавець у статті 111 КК України експліцитно визначає форми об'єктивації державної зради, серед яких: перехід на бік супротивника в умовах збройного конфлікту та надання асистенції іноземним державам, організаціям чи їх представникам у здійсненні підривної діяльності супроти України. Примітно, що частина 6 статті 111-1 КК України містить застереження щодо настання кримінальної відповідальності за реалізацію політичних заходів та інформаційної діяльності у колаборації з державою-агресором виключно за умови відсутності ознак державної зради [4].

Особливої складності набуває процес диференціації кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 111-1 «Колабораційна діяльність» та статтею 436-2 «Виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників» КК України. Безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого частиною 1 статті 111-1 КК України, виступає комплекс елементів національної безпеки України, що охоплює множинність сфер: державну безпеку; інформаційну безпеку; економічну безпеку; науково-технологічну безпеку; військову безпеку.

Натомість, безпосереднім об'єктом кримінальних правопорушень, визначених статтею 436-2 КК України, є система прав та гарантій, імплементованих міжнародним гуманітарним правом для забезпечення захисту: життя особи; здоров'я особи; фізичної недоторканості; статевої свободи особи в умовах збройного конфлікту.

При здійсненні компаративного аналізу об'єктивної сторони кримінальних правопорушень, кваліфікованих за частиною 1 статті 111-1 та частинами 1-2 статті 436-2 КК України, виявляється конвергенція у вигляді спільної ознаки – заперечення факту збройної агресії російської федерації проти України.

Відповідно до статті 111-1 КК України, облігаторною ознакою об'єктивної сторони виступає реалізація публічних дій, що експліцитно виражається через категорії «публічне заперечення» та «публічні заклики». У примітці до статті надається легальна дефініція публічності як поширення закликів або висловлення заперечення до невизначеного кола осіб, зокрема через мережу Інтернет або засоби масової інформації. Контрастно, для статті 436-2 КК України здійснення публічних дій не є конститутивною ознакою складу кримінального правопорушення [6, с. 256].

Щодо суб'єкта кримінального правопорушення, то законодавець у ч. 1 ст. 111-1 КК України конкретизує його як громадянина України. Поряд із тим суб'єкт кримінальних правопорушень, передбачених ст. 436-2 КК України, – загаль-

ний, тобто будь-яка фізична (громадянин України, іноземець, апатрид, біпатрид, біженець), осудна особа, яка досягла 16 років.

Особливої уваги заслуговує встановлена законодавцем додаткова санкція за вчинення діяння, передбаченого ч. 1 ст. 111-1 КК України, у вигляді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від 10 до 15 років. Така санкція має яскраво виражений превентивний характер, оскільки обмежує професійну діяльність особи у майбутньому.

Що стосується покарання за ст. 436-2 КК України, а точніше звільнення особи від його відбування, існує правова позиція Верховного Суду від 28 вересня 2023 року у справі № 127/18004/22. У даній справі йде мова про засуджену, що публічно висловила свою позитивну реакцію щодо публікації, в якій очевидно міститься звеличення особистих та професійних якостей, вихвалювання вчинків командувача дальньої авіації збройних сил рф генерал-лейтенанта в ході здійснення ним військових завдань.

Колегія суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду України звернула увагу на те, що засуджена вчинила низку дій перед тим, як висловила свою позитивну реакцію щодо «командуючого дальньою авіацією РФ», адже доступ до соціальної мережі «Однокласники» можливий лише після встановлення додаткових програм на власний мобільний телефон. Засуджена після цих послідовних дій для отримання доступу до відповідної мережі, пошуку публікацій саме проросійського характеру публічно висловила свою позицію щодо діючого військового рф в той час, коли має місце збройна агресія цієї держави проти України та із загальнодоступних джерел відомо, що вказаний генерал керував авіаційними бомбардуваннями Маріуполя. Засуджена зрозуміла суспільну небезпечність власних дій та щиро покаялася, суди врахували під час вибору розміру й виду покарання, проте підстав для звільнення від відбування покарання в найменшому розмірі, суд не встановив [7].

Точне розмежування кримінальних правопорушень, передбачених ч. 1 ст. 111-1 КК України «Колабораційна діяльність» та ст. 436 «Пропаганда війни» КК України, є ключовим для об'єктивного аналізу доказової бази та правильного кваліфікації дій обвинуваченого, що, у свою чергу, забезпечує справедливе та законне ухвалення судового рішення.

При здійсненні компаративного аналізу об'єктивних сторін складів кримінальних правопорушень, передбачених частиною 1 статті 111-1 та статтею 436 КК України, виявляється конвергенція у формі публічних закликів як конститутивної ознаки складу злочину. Водночас, спостерігається істотна диференціація у

змістовному наповненні таких закликів та їх цільовій спрямованості.

У контексті частини 1 статті 436 КК України об'єктивна сторона охоплює публічні заклики до агресивної війни або ініціювання воєнного конфлікту, а також діяльність, пов'язану з виготовленням матеріалів, що містять такі заклики, за наявності мети їх подальшого розповсюдження або безпосереднє розповсюдження означених матеріалів.

Натомість, частина 1 статті 111-1 КК України характеризується більш широким спектром спрямованості публічних закликів, а саме: спонукання до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, її збройних формувань та/або окупаційної адміністрації, заохочення до співпраці з означеними суб'єктами, а також пропагування невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [8, с. 159].

Особливої уваги заслуговує питання розмежування кримінального правопорушення, передбаченого частиною 3 статті 111-1 КК України, та пропаганди війни, криміналізованої статтею 436 КК України. При наявності спільної ознаки об'єктивної сторони у формі пропагандистської діяльності, дані склади злочину характеризуються суттєвими відмінностями в інших елементах кримінального правопорушення, що обумовлює необхідність їх чіткої диференціації при здійсненні кримінально-правової кваліфікації.

По-перше, місце здійснення пропаганди у закладах освіти є обов'язковим елементом колабораційної діяльності, не є важливим для визначення складу злочину тип і форма закладу освіти. В свою чергу, пропаганда війни може здійснюватися в будь-якому місці.

По-друге, суб'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ч. 3 ст. 111-1 КК України є громадянин України, що прямо зазначено в тексті даної статті, а суб'єкт злочину, передбаченого ст. 436 КК України, не обмежується громадянами України, до них можуть долучитись іноземці, біпатриди, апатриди та біженці.

Існує також необхідність відмежування складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 6 ст. 111-1 КК України, від складу кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 111 КК, за ознаками об'єктивної сторони та суб'єкта.

Діяння суб'єкта у формі організації та проведення заходів політичного характеру, а також здійснення інформаційної діяльності, за умови відсутності ознак державної зради, підлягають кваліфікації за частиною 6 статті 111-1 КК України. Легальна дефініція заходів політичного характеру частково експлікована в пункті 2 Примітки до статті 111-1 КК України та охоплює з'їзди, збори, мітинги, походи, демонстрації, конференції та круглі столи.

Конститутивною ознакою означених складів кримінальних правопорушень виступає реалізація вказаних заходів у колаборації з державою-агресором та/або її окупаційною адміністрацією. Суттєвої диференціації зазнає суб'єктний склад: якщо частина 6 статті 111-1 КК України передбачає розширене коло суб'єктів (громадяни України, іноземці, апатриди, біпатриди, біженці), то частина 1 статті 111-1 КК України обмежує суб'єктний склад виключно громадянами України [8].

Розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 111-1 та 111-2 КК України, набуває особливої актуальності в контексті правозастосовчої практики. При наявності спільного родового об'єкта посягання – основ національної безпеки України – дані кримінальні правопорушення характеризуються специфічними особливостями складу та варіативністю форм участі у ворожих діях.

Територіальна та суб'єктна ознаки не виступають диференціюючими факторами, оскільки обидва склади злочину можуть бути реалізовані як на окупованих територіях, так і поза їх межами, причому суб'єктами можуть виступати як громадяни України, так і іноземці та особи без громадянства.

Частина 4 статті 111-1 КК України встановлює кримінальну відповідальність за передачу матеріальних ресурсів незаконним збройним чи воєнізованим формуванням, створеним на тимчасово окупованій території, та/або збройним чи воєнізованим формуванням держави-агресора, а також за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором чи незаконними органами влади. Принципово важливим є факт наявності правомочностей володіння або користування щодо переданих матеріальних ресурсів.

Контрастно, стаття 111-2 КК України криміналізує передачу ресурсів, які не перебувають у безпосередньому володінні суб'єкта та охоплює активні дії щодо збору, підготовки та передачі матеріальних ресурсів чи інших активів представникам держави-агресора, її збройним формуванням та/або окупаційній адміністрації.

Таким чином, ключовим критерієм розмежування колабораційної діяльності у формі передачі матеріальних ресурсів та пособництва державі-агресору виступає наявність або відсутність правомочностей володіння щодо переданих матеріальних ресурсів у суб'єкта [9].

Висновки. На основі проведеного дослідження сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізмів кримінально-правової протидії колабораційній діяльності та розроблено рекомендації для правозастосовчої практики. Визначено перспективні напрями подальших наукових досліджень у сфері протидії колабораціонізму.

Теоретичне значення роботи полягає у поглибленні наукових знань про природу колабораційної діяльності та її відмежування від суміжних складів злочинів. Практичне значення дослідження виявляється у можливості використання його результатів для вдосконалення правозастосовчої практики та розробки методичних рекомендацій щодо кваліфікації відповідних кримінальних правопорушень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність: Закон України від 03.03.2022. № 2108-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#Text> (дата звернення: 13.11.2024).
2. Грабовський С.І. Колабораціонізм. *Енциклопедія Сучасної України*. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2014. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4446 (дата звернення: 13.11.2024).
3. Кримінальний Кодекс України. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26, ст. 131.
4. Кравчук О.О., Бондаренко М.С. Криміналізація колабораціонізму в Україні. URL: <http://www.baltijapublishing.lv/ompr/index.php/bp/catalog/download/237/6367/13403-1?inline=1> (дата звернення: 13.11.2024).
5. Пономарьова Т.І., Романов М.Ю. Особливості відмежування колабораційної діяльності від суміжних злочинів проти основ національної безпеки. *Протидія проявам тероризму та колабораціонізму в умовах війни: стан та перспективи*: матеріали Всеукраїнського круглого столу (м. Кропивницький, 24 листопада 2023 року). Донецький державний університет внутрішніх справ. Кропивницький. 2023. 106 с.
6. Голінка М.І. Стаття 111-1 КК України (колабораційна діяльність) та суміжні їй явища: проблеми законодавчого регулювання. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. Серія економічна. Серія юридична. Випуск 36/2023. С. 251–258.
7. Постанова Першої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду у справі № 127/18004/22 від 28.09.2023 (дата набрання законної сили: 28.09.2023). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/113967455> (дата звернення: 13.11.2024).
8. Берднік І.В., Головка М.Б. Основні орієнтири відмежування колабораційної діяльності від суміжних складів кримінальних правопорушень. *Нове українське право*. № 2. 2022. С. 156–162.
9. Колабораційна діяльність та пособництво державі-агресору: розмежування кримінальних правопорушень і доказова база. *Верховний Суд*. 2022. URL: <https://supreme.court.gov.ua/supreme/presentr/news/1298517/> (дата звернення: 13.11.2024).